

ชุดความรู้เกี่ยวกับอดีตทางวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์ไทย

Knowledge of Cultural Past in Thai Museums

เบญจวรรณ นาราสัจ / Benjawan Narasaj¹

บทคัดย่อ

บทความนี้เสนอว่า พิพิธภัณฑ์ไทยที่จัดแสดงเรื่องราวในอดีตทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมีอย่างน้อย 5 รูปแบบ แต่ละรูปแบบมีปฏิสัมพันธ์เชิงวิพากษ์ต่อพิพิธภัณฑ์ที่มีมาก่อนด้วยการเลือกใช้ชุดความรู้และแนวทางการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ให้เหมือนกับพิพิธภัณฑ์ที่มีมาก่อนในส่วนที่เห็นพ้องและแสดงความเห็นแย้งด้วยการเปลี่ยนไปใช้ชุดความรู้และ/หรือแนวทางการจัดแสดงที่แตกต่างจากพิพิธภัณฑ์ที่มีมาก่อน ภายใต้ข้อวิพากษ์สำคัญ คือ 1. ความไม่เพียงพอของการใช้ชุดความรู้ทางวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างเดียว กับวิธีการนำชุดความรู้พื้นบ้านมาใช้ตามที่คนในชุมชนรับรู้หรือผ่านการปรับให้เป็นข้อมูลทางวิชาการก่อน รวมถึงความไม่จำเป็นต้องนำเสนอรากเหง้าอันเก่าแก่ที่สุดของพื้นที่ และ/หรือแสดงความเชื่อมโยงท้องถิ่นกับรัฐไทย 2. การเลือกนำเสนอความเป็นไทยในอดีตผ่านวิถีชีวิตชนชั้นนำหรือสามัญชน โดยเฉพาะวิถีชนบท อันมีทั้งแบบวิถีชีวิตทั่วไปกับเน้นเฉพาะส่วนที่ขายได้ 3. การเลือกวิธีจัดแสดงให้ผู้ชมต้องหาวิธีเรียนรู้ด้วยตนเองหรือเป็นชุดความรู้สำเร็จรูปที่เข้าใจง่ายและสร้างความเพลิดเพลิน

คำสำคัญ: ความรู้ ประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

Abstract

This article proposes that Thai museums exhibiting the ancient cultures of ethnic groups consist of five types. Each of them poses dialectical relationships to earlier museums by selecting the knowledge package and ways of exhibition similar to the older one if it is in agreement, and by changing the knowledge package and/or ways of exhibition if it is in disagreement. This can be done in the following ways: 1. using only historical and archaeological knowledge or compound with local folk wisdom through

¹ อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปัจจุบันอยู่ระหว่างศึกษาระดับปริญญาเอกหลักสูตรสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บทความนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากศูนย์วิจัยพลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

community people's perceptions or by converting it into academic data, including the fact that it is not necessary to present the basis of localities and/or to link the local to the Thai state 2. presenting "Thainess" or the essence of "being Thai" in the past through the ways of life of the ruling class or commoners, especially rural life, and focusing on those which are profitable 3. selecting methods of exhibition for visitors to learn by themselves, or by complete knowledge packages which are easy to understand and stimulate their enjoyment.

Keywords: Knowledge, History, Museum, Local Museum

ความเป็นมา

“พิพิธภัณฑ์” เป็นคำที่สื่อถึงสถานที่เก็บรวบรวมและจัดแสดงวัตถุ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวบางอย่างที่เป็น “ความรู้” ให้ผู้ชมได้รับรู้ตามเป้าหมายของผู้จัด พิพิธภัณฑ์จึงมีหลายประเภท แต่ที่จัดเป็นภาพลักษณ์หลักของพิพิธภัณฑ์ในการรับรู้ของสังคมไทยคือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มีลักษณะเด่นในการเป็นแหล่งเก็บรวบรวมและจัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ เพื่อแสดงความรู้ด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์หรืออดีตทางวัฒนธรรมของชาติ แม้ในระยะหลังมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ที่มีเนื้อหาหลากหลายขึ้น เช่น กิจการของหน่วยงาน, อัญมณีและเครื่องประดับ ฯลฯ แต่เรื่องราวหลักในการนำเสนอของพิพิธภัณฑ์ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น³ ยังคงเป็นอดีตทางวัฒนธรรมของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเช่นกัน (Koanantakool, 2004: 74)

² อดีตทางวัฒนธรรม ในที่นี้หมายถึง เหตุการณ์เกี่ยวกับผู้คนในท้องถิ่นที่เคยเกิดขึ้น และ/หรือผู้คนในท้องถิ่นเชื่อว่าเคยเกิดขึ้น

³ ต่อจรัส พงษ์สาลี เสนอว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น มีอยู่ในสังคมไทยมานานแล้ว แต่ไม่เคยได้มีการถกเถียงอย่างจริงจังเกี่ยวกับคำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ว่า มีเกณฑ์ใดเป็นตัวกำหนดว่า พิพิธภัณฑ์ใดเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือไม่ (Phongsali, 2004: 24) อันเป็นปัญหาที่งานวิจัยของปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล และคณะ แก้ไขด้วยการกำหนดกรอบกว้างๆ ในการสำรวจพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นให้ครอบคลุมพิพิธภัณฑ์หลากหลายลักษณะที่ดำเนินการโดยกลุ่มบุคคลในหมู่บ้าน วัด และเอกชน อันมีจุดเน้นการแสดงเรื่องราวชีวิตของสามัญชนในบริเวณท้องถิ่นต่างๆ โดยยกเว้นพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่ของหน่วยงานรัฐและเอกชนในเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ตลอดจนพิพิธภัณฑ์ของสถานศึกษา (Koanantakool, 2004: 43) ในการศึกษาครั้งนี้ได้มุ่งหมายที่จะเสนอนิยามที่ชัดเจนของคำดังกล่าว แต่นำมาใช้เพื่อเป็นกรอบกว้างๆ ในการเลือกกรณีศึกษาสำหรับประเด็นวิจัยที่สนใจ อันจะนำเสนอต่อไป

การเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไทยเกี่ยวโยงอย่างแนบแน่นกับบริบททางสังคมในหลายระดับ และการเปลี่ยนแปลงแนวคิดและการรับรู้เกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น รวมถึงความตระหนักถึงวิถีชีวิตในอดีตที่ผ่านมาเลยไป คุณค่าของโบราณวัตถุหรือของเก่าแก่ในทัศนะของคนท้องถิ่น ทำให้มีการก่อตัวของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหลายระยะ (Koanantakool, 2004: 34-74) ดังนี้

1. การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในวัดสำคัญตามหัวเมืองต่างๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากสมุหเทศาภิบาลสมัยรัชกาลที่ 5 ตามแนวคิดเรื่องการสะสมอนุรักษ์สมบัติทางศิลปวัฒนธรรมของชาติให้คงไว้ในแผ่นดิน มิให้สูญสลายหายไป โดยมีการคัดเลือกของขึ้นสำคัญส่วนหนึ่งไปไว้ที่ส่วนกลางแล้วส่วนที่เหลือเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์วัด ซึ่งต่อมามีบางแห่งได้รับการประกาศเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เช่น พระปฐมเจดีย์พิพิธภัณฑสถาน จังหวัดนครปฐม (พ.ศ. 2454), พิพิธภัณฑ์วัดพระพุทธรชินราช จังหวัดพิษณุโลก (พ.ศ. 2480) เป็นต้น เกิดการแพร่กระจายแนวคิดสำคัญไปยังวัดต่างๆ จำนวนมาก คือ การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์วัดที่เน้นการเก็บรวบรวม “ของมีค่าและของแปลก” มากกว่าคำนึงถึงแนวทางการจัดแสดง ต่อมาบางช่วงเวลาได้รับการสนับสนุนจากกรมการศาสนาให้มีการพัฒนาวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนหรือศูนย์กลางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

2. ราวต้นทศวรรษ 2520 นโยบายของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ทำให้สถานศึกษาต่างๆ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ในนาม “ศูนย์วัฒนธรรม” ด้วยความพยายามนิยามความหมายและหน้าที่ให้แตกต่างไปจากพิพิธภัณฑสถานของรัฐที่เป็นเสมือนคลังสะสมของ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่หยุดนิ่งไม่มีชีวิต แต่กลับปรากฏในกาลต่อมาว่า ไม่สามารถพัฒนาตัวเองอย่างเต็มที่เพื่อทำหน้าที่ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้⁴ (Koanantakool, 2004: 35)

3. ราวกลางปี พ.ศ. 2530 มีการเคลื่อนไหวงานด้านพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นกลไกนอกภาครัฐคือ ชาวบ้านและนักวิชาการ ที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มของ รศ.ศรีศักร วัลลิโภดม และมูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์ ที่เข้าไปมีส่วนกระตุ้นและช่วยเหลือชาวบ้านจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักตนเอง

⁴ บทความนี้ให้ความสนใจกับกลุ่มพิพิธภัณฑ์ที่มีแนวทางชัดเจนลักษณะเฉพาะที่น่าเสนอต่อสังคมอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน จึงมิได้ทำการศึกษารูปแบบนี้

เน้นประวัติศาสตร์สังคมและชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งเรียกว่า “แนวสร้างสำนักท้องถิ่น” (Koanantakool, 2004: 54) เช่น พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดม่วง จังหวัดราชบุรี (พ.ศ. 2535), พิพิธภัณฑสถานวัดจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ (พ.ศ. 2538), พิพิธภัณฑสถานเขายี่สาร จังหวัดสมุทรสงคราม (พ.ศ. 2539) เป็นต้น

ตั้งแต่ พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา รศ.สาธิต ไพรชาญจิตร และโครงการโบราณคดีชุมชน ได้สนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานในพื้นที่หลุมขุดค้นทางโบราณคดี ตลอดจนการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นที่ต้องการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานจากโบราณวัตถุสำคัญที่มีอยู่ เช่น พิพิธภัณฑสถานบ้านสวกแสนชื่น (และเตาเผาโบราณ) จังหวัดน่าน (พ.ศ. 2544), พิพิธภัณฑสถานนาชาวสามัคคี จังหวัดน่าน (พ.ศ. 2545) โดยมีจุดเน้นในการใช้กระบวนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานเป็นกระบวนการพัฒนาชุมชน หรือเรียกว่า “แนวพิพิธภัณฑสถานบ้านวัด” (Praicharnjit, 2007: 271)

4. ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 ที่องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เทศบาล เป็นต้น หันมาสนับสนุนการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตและได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยว ทั้งยังมีโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2545 ส่งเสริมให้พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเมืองน่าอยู่ อันอาจเรียกรวมนกันว่า เป็นการสร้างพิพิธภัณฑสถานเพื่อเป็น “แหล่งเรียนรู้/ท่องเที่ยว” ในระดับต่างๆ ซึ่งแพร่หลายไปยังจังหวัดต่างๆ รวมถึงนนทบุรีที่ได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานจังหวัดแห่งใหม่ขึ้นใน พ.ศ. 2552 เพื่อเป้าหมายดังกล่าว

ความแตกต่างในแง่จุดกำเนิดและกลุ่มผู้ให้การสนับสนุนย่อมมีส่วนสำคัญในการสร้างความแตกต่างทั้งด้านแนวคิดของการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นแต่ละแห่งและการจัดแสดงที่ปรากฏ เนื่องจากการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานไม่ว่า รูปแบบใด ย่อมต้องเป็นกระบวนการจัดการ “ความรู้” โดยการคัดเลือกว่า จะนำเสนอหาใดมาจัดแสดง มีประเด็นใดเป็นประเด็นหลัก ประเด็นรอง ซึ่งลำดับความสำคัญของความรู้มักมีอุดมการณ์บางอย่างแฝงอยู่ อันอาจเป็นที่รับรู้หรือไม่ก็ตามในระหว่าง การเข้าชม ที่สำคัญคือ การเลือกจัดแสดงชุดความรู้ที่เหมือนหรือแตกต่างจาก

พิพิธภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมแล้ว ย่อมสะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์เชิงวิพากษ์กับพิพิธภัณฑ์เหล่านั้นผ่านปฏิบัติการของพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นก่อน อันมีทั้งส่วนที่เห็นพ้องและเห็นแย้งกัน

บทความนี้ต้องการนำเสนอว่า จากปฏิสัมพันธ์เชิงวิพากษ์ต่อพิพิธภัณฑ์ที่มีมาก่อน ทำให้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแต่ละรูปแบบเลือกใช้ชุดความรู้และแนวทางการจัดแสดงบางส่วนให้แตกต่างเพื่อแสดงความเห็นแย้ง ขณะที่ยังใช้บางส่วนที่เหมือนกันเพื่อแสดงความเห็นพ้อง ก่อให้เกิดความหลากหลายของพิพิธภัณฑ์ไทย (ที่จัดแสดงอดีตทางวัฒนธรรม) ที่เพิ่มขึ้นพร้อมกับจำนวน โดยมีสมมติฐานว่า ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวมีพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เป็นจุดเริ่มต้นของการจัดแสดง ซึ่งสามารถก่อให้เกิดปฏิกิริยาตอบโต้ด้วยการนำเสนอผ่านพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกลุ่มต่างๆ ขณะเดียวกันก็มีการตอบสนองปฏิกิริยาเหล่านั้นผ่านทางการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในที่อื่นๆ รวมถึงการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก หรือ “คลังกลาง” เป็นแหล่งล่าสุด จึงทำการศึกษาเปรียบเทียบการนำเสนอเรื่องราวในอดีตของสังคมไทย/ชุมชนท้องถิ่นผ่านการจัดแสดงของ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร และคลังกลาง กับ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นตัวอย่างสำคัญของแต่ละรูปแบบ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์, พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง, พิพิธภัณฑ์เรือนบ้านสวกแสนชื่น (และเตาเผาโบราณ) และพิพิธภัณฑ์จังหวัดนนทบุรี โดยผ่านการทบทวนหลักการ แนวคิด และประสบการณ์ ในการจัดพิพิธภัณฑ์แต่ละรูปแบบที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อสาธารณะ เช่น เอกสารและเว็บไซต์ เป็นต้น ประกอบกับการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ที่เป็นกรณีตัวอย่าง ระหว่างวันที่ 30 ตุลาคม - 10 พฤศจิกายน 2552 เพื่อใช้ตัวผู้เขียนเองเป็นเครื่องมือในการรับรู้สิ่งที่นำเสนอในพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่ง ยกเว้นพิพิธภัณฑ์เรือนบ้านสวกแสนชื่นฯ ที่ผู้วิจัยไม่สามารถเดินทางไปจนถึงจังหวัดน่านเข้าชมด้วยตนเองภายในเวลาที่มีจำกัด จึงอาศัยรายละเอียดการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ดังกล่าวจากวิทยานิพนธ์สองเล่มที่นำเสนอในช่วง พ.ศ. 2545 และ 2549 ซึ่งมีเนื้อหาส่วนใหญ่สอดคล้องกัน แต่ย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่า เนื้อหาเหล่านั้นล้วนถูกคัดสรรมานำเสนอไว้โดยผ่านมุมมองและกรอบคิดของผู้จัดทำวิทยานิพนธ์แต่ละท่านเป็นสำคัญ

การจัดแสดงและชุดความรู้ที่ใช้ในการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ไทย

จากการศึกษาพบว่า การจัดแสดงและชุดความรู้ที่ใช้ในพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ มีลักษณะเด่น ดังนี้

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ใช้ชุดความรู้ทางวิชาการ โบราณคดีและประวัติศาสตร์เป็นหลักในการนำเสนอประวัติศาสตร์ชาติไทย เน้นย้ำ รากเหง้าอันเก่าแก่ที่สุดของการตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทย และความเป็นชาติ ตลอดจนนำเสนอความเป็นไทยที่อ้างอิงถึงวิถีชีวิตของชนชั้นนำ โดดเด่นด้วยส่วน จัดแสดง *ประวัติศาสตร์ชาติไทย* ที่นำเสนออย่างเป็นระบบและเป็นชุดความรู้ สำเร็จรูปที่ทุกคนได้รับรู้เหมือนกันเมื่อเข้าชม และส่วน *ประวัติศาสตร์ ศิลปะและ โบราณคดีในประเทศไทย* กับส่วน *ประณีตศิลป์และชาติพันธุ์วิทยา* ที่นำเสนอด้วยการจัดวางโบราณวัตถุศิลปวัตถุที่เป็นของแท้ของเก่า อย่างเป็นหมวดหมู่พร้อมป้าย คำอธิบายสั้น ๆ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้ชมต้องหาวิธีเรียนรู้ด้วยตนเอง

2. พิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์ จัดตั้งตามรูปแบบหลักของพิพิธภัณฑ์ ท้องถิ่นในระยะแรกที่มีเรียกว่า “พิพิธภัณฑ์วัด” อันสื่อถึงพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดง สิ่งของสะสมของวัด แบบที่มีข้าวของสารพัดสารพันตั้งไว้ให้ดู มิใช่เพียงพิพิธภัณฑ์ ที่ตั้งอยู่ในวัด (Srisinurai and Promsuwan, 2000: 19) จัดแสดงอดีตของนครปฐม และวัดพระปฐมเจดีย์ โดยใช้ชุดความรู้พื้นบ้านที่สัมพันธ์กับโลกทัศน์ความเชื่อเป็น หลักในการเลือกสิ่งที่น่าสนใจจัดแสดงและวิธีจัดวาง ปราศจากการเล่าเรื่องอย่างเป็น ระบบ ใช้สื่อตัวอักษรน้อย ผู้ชมต้องหาวิธีเรียนรู้ด้วยตนเองจากวัตถุที่จัดแสดง และอาจ “ดูไม่รู้เรื่อง” หากปราศจากพื้นฐานความเข้าใจมาก่อน

3. พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง เป็นพิพิธภัณฑ์แห่งแรกใน “แนวสร้าง สำนักท้องถิ่น” ใช้ชุดความรู้ทางวิชาการ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ ผสมผสานกับ ความรู้พื้นบ้านประเภทตำนานและวิถีชีวิตพื้นบ้าน ที่ถูกยกระดับด้วยการนำเสนอ ให้เป็นแบบจำลองวิชาการ เล่าเรื่องราวอดีตและวิถีชีวิตของชาวมอญที่เป็นสามัญชน ในท้องถิ่น ในลักษณะก้าวข้ามพรมแดนรัฐชาติ(พม่า-ไทย) แต่ยังเน้นรากเหง้า อันเก่าแก่ที่สุดของกลุ่มชนดังกล่าวและการตั้งถิ่นฐานในท้องถิ่นที่นำเสนอ และนำเสนอเป็นชุดความรู้สำเร็จรูปเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ผ่านการ สื่อด้วยวัตถุจริงที่จัดวางให้เป็นหมวดหมู่ พร้อมป้ายตัวอักษร, แผนที่ และภาพวาด

4. พิพิธภัณฑ์เรือนบ้านสวนแสนชื่น (และเตาเผาโบราณ) ตั้งขึ้นตาม “แนวพิพิธภัณฑ์บ้านวัด” นำเสนออดีตของเมืองน่านที่มีเตาเผาโบราณอายุ 550 และ 750 ปี พร้อมด้วยวิถีชีวิตชาวบ้านในช่วงประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา โดยใช้ข้อมูลทางวิชาการที่ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นความรู้พื้นบ้านประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งคนในชุมชนที่ไม่ใช่ นักวิชาการสามารถเข้าใจและถ่ายทอดได้ด้วยคำพูดของตนเอง พร้อมกับลดความสำคัญของการนำเสนออดีตอันเก่าแก่ที่สุดของพื้นที่และการเชื่อมโยงท้องถิ่นกับรัฐชาติลง วิธีจัดแสดงยังมุ่งถ่ายทอดชุดความรู้สำเร็จรูปผ่านวัตถุจริงและสื่อตัวอักษรต่าง ๆ แต่เพิ่มจุดเน้นที่การนำชมของวิทยากรในชุมชนเพื่อสื่อสารสองทางกับผู้ชม

5. พิพิธภัณฑ์จังหวัดนันทบุรี ตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้/ท่องเที่ยว จัดแสดงด้วยสื่อตัวอักษรและสื่อสมัยใหม่ให้ผู้ชมตื่นตาตื่นใจ มีวัตถุจริงที่เป็นของใหม่จำนวนจำกัดและไม่มีโบราณวัตถุ อย่างที่พิพิธภัณฑ์รูปแบบอื่นนิยมใช้ นำเสนอชุดความรู้สำเร็จรูปที่อ้างอิงความรู้ทางวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดีบางส่วนกับชุดความรู้พื้นบ้านประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น เล่าถึงการตั้งถิ่นฐานและการดำรงอยู่ของนันทบุรีในความสัมพันธ์กับรัฐไทย แต่เน้นมากเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาเกาเรียด ซึ่งเป็นสินค้าท้องถิ่นขึ้นชื่อของนันทบุรีในปัจจุบัน

ทั้งนี้ การเลือกใช้หรือไม่ใช้ชุดความรู้แบบใด นำเสนอความเป็นไทยในลักษณะใด และจัดแสดงแบบให้ความรู้สำเร็จรูปหรือไม่ อย่างไร เป็นสิ่งที่ผ่านการเลือกสรรของผู้นำเสนอพิพิธภัณฑ์แต่ละรูปแบบภายใต้แนวคิดเชิงวิพากษ์ต่อพิพิธภัณฑ์รูปแบบที่มีมาก่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ความรู้ทางวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์เกี่ยวกับอดีตของชาติและท้องถิ่น

การนำเสนอเรื่องราวในอดีตของผู้คน มักเกี่ยวเนื่องกับความรู้ทางวิชาการโบราณคดีและประวัติศาสตร์ซึ่งจุดสำคัญที่พิพิธภัณฑ์เลือกใช้เหมือนหรือต่างกัน มีอย่างน้อย 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. รากเหง้าอันเก่าแก่ของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในส่วนจัดแสดง *ประวัติศาสตร์ชาติไทย* และ *ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย* ใช้ความรู้ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์กระแสหลักของไทย อันมีรากฐานสำคัญจากการอาศัยรูปแบบศิลปะเป็นเกณฑ์จัดแบ่งยุคสมัยทางสังคมการเมืองโดยใช้ชื่ออาณาจักรเป็นชื่อรูปแบบศิลปะ เช่น ศรีวิชัย ลพบุรี เชียงแสน อโยธยา ฯลฯ มีแม่แบบจากการจัดแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะใน “ตำนานพุทธเจดีย์สยาม” (ตีพิมพ์ พ.ศ. 2469) ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อความใน “โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร” (ตีพิมพ์ พ.ศ. 2471) ของยอร์ช เซเดส์ (Rienravee, 2002: 54-56) สะท้อนถึงการเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสร้างและผลิตซ้ำวาทกรรมว่าด้วยประวัติศาสตร์ชาติไทย ที่ผสมผสานระหว่างรูปแบบการอธิบายด้วยหนังสือนำชมและป้ายชื่อพร้อมคำอธิบาย, โครงสร้างประวัติศาสตร์, การปฏิบัติและแบบแผนในการจัดแสดงวัตถุของพิพิธภัณฑสถาน อันเป็นการจัดระบบสร้างความหมายให้กับวัตถุเหล่านั้นให้สามารถเข้าใจได้จากมุมมองของคนปัจจุบัน (Rienravee, 2002: 134-135) กล่าวคือ เป็นพัฒนาการของอารยธรรมตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน ด้วยชื่อเมืองบางส่วนที่ยังใช้ในปัจจุบัน อันเป็นประวัติของชาติไทยที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 (Winichakul, 2003: 54) การรวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีจากหัวเมืองต่างๆ เข้ามาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครและจัดแสดงในฐานะหลักฐานแสดงอดีตของชาติ เท่ากับเป็นการเปลี่ยนสถานะวัตถุจากท้องถิ่นเหล่านั้นให้กลายเป็นวัตถุของชาติ และกลืนอดีตของท้องถิ่นให้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอดีตของชาติที่มีชุดเดียว มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเทพฯ พิพิธภัณฑสถานจึงทำหน้าที่สร้างมิติเวลาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับรัฐชาติให้ทุกส่วนมีระบบเวลาที่ใช้อ้างอิงชุดเดียวกัน (Chantararoj, 2000: 8) ผลของการที่มุ่งย้อนไปเฉพาะรากเหง้าความเจริญของกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้ประวัติศาสตร์ของพื้นที่อื่น เช่น ภาคใต้ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่นครศรีธรรมราช, ปัตตานี หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งหลายครั้งพบว่า สัมพันธ์กับลาวมากกว่า ไม่ถูกนำเสนอออกมา (Thammarungrueng, 2008: 168-169)

การให้ความสำคัญกับช่วงเวลาของการสร้างหรือใช้วัตถุนั้นๆ ยังนำเสนอผ่านป้ายคำอธิบายวัตถุแต่ละชิ้นในส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย อันกลายเป็นต้นแบบของการจัดทำป้ายอธิบายวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งอื่นๆ และถูกนำไปใช้กับโบราณวัตถุบางส่วนในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วงด้วย แม้แต่คลังกลาง ซึ่งมีลักษณะพิเศษในฐานะคลังเปิดที่ใช้เก็บรักษาโบราณวัตถุทุกชิ้นที่ยังไม่นำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งอื่น (ไม่ได้มุ่งจัดแสดงเรื่องราวอย่างพิพิธภัณฑ์ทั่วไป) จึงไม่ต้องมีป้ายคำอธิบายและต้องมีผู้นำชมแก่ผู้สนใจ⁵ กระนั้น คำอธิบายวัตถุตามยุคสมัยต่างๆ ในระหว่างการนำชมของเจ้าหน้าที่ก็สะท้อนความพยายามจัดเรียงเครื่องปั้นดินเผาตามยุคสมัยทางโบราณคดี-ประวัติศาสตร์ดังกล่าวด้วย

ชุดความรู้โบราณคดีและประวัติศาสตร์ของชาติ กับมิติเวลาที่น่าสนใจในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พร้อมด้วย ขนบในการแสดงโบราณวัตถุยืนยง รากเหง้าอันเก่าแก่ก่อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนปัจจุบัน มีอิทธิพลอย่างชัดเจนในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง ที่แสดงความเห็นพ้องด้วยมุ่งจัดแสดงโบราณวัตถุยุคก่อนประวัติศาสตร์ และทวารวดี นำเสนอการตั้งถิ่นฐานในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง ตั้งแต่ก่อนเกิดเมืองของคนมอญ เช่น สะเทิม หงสาวดี เป็นต้น โดยมีการจัดแสดงตามลำดับยุคและระบุน่วยของเวลาชัดเจนในส่วนของวัตถุจัดแสดงที่เป็นโบราณวัตถุ เช่น “ก้าไลและชิ้นส่วนก้าไล สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุประมาณ 1,500-2,000 ปี มาแล้ว พบที่ ถ้ำเขาฝาโก อำเภोधราราม จังหวัดราชบุรี” เป็นต้น ทั้งที่แก่น (Theme) ของการนำเสนอเป็นเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์มอญที่เคลื่อนย้ายจากพม่ามาสู่ไทย และไม่มีการนำเสนอความเชื่อมโยงกับอดีตยุคก่อนประวัติศาสตร์ดังกล่าวเลย

ทำนองเดียวกัน พิพิธภัณฑ์จังหวัดนนทบุรี ให้ความสำคัญในการนำเสนอรากเหง้าอันเก่าแก่ที่สุดของท้องถิ่นด้วยการนำเสนอย้อนไปถึงกำเนิดผืนดินเมืองนนทบุรี ตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นทะเลอ่าวไทยเมื่อ 1,500 ปีก่อน จนเกิดผืนดินนอก

⁵ ยกเว้น นักวิชาการที่ได้รับอนุญาตอย่างเป็นทางการจากอธิบดี จึงจะได้ศึกษาด้วยตนเองเกี่ยวกับรายละเอียดเฉพาะขึ้นตามที่ขอ

และมีการตั้งถิ่นฐานยุคแรกในสมัยอยุธยา แม้จะปฏิเสธชนบทในจัดแสดงโบราณวัตถุก็ตาม (ใช้การเล่าเรื่องผ่านป้ายคำอธิบายและแผนที่แทน)

การนำเสนอ “รากเหง้าอันเก่าแก่” ของกลุ่มชน โดยใช้มิติเวลาเป็นเครื่องวัด อาจสร้างความภาคภูมิใจในการเป็นผู้มีความเจริญทางวัฒนธรรมมาก่อนคนกลุ่มอื่นๆ อันเป็นค่านิยมที่สืบทอดมาพร้อมระบบความรู้ทางวิชาการประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของตะวันตกตั้งแต่ยุคอาณานิคมที่แพร่หลายเข้าสู่สังคมไทยในช่วงที่เริ่มมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจนถึงปัจจุบัน แต่ไม่สำคัญนักในโลกทัศน์พื้นบ้าน เห็นได้จากการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์ ที่ไม่ให้ความสำคัญกับมิติเวลาหรือคุณค่าที่แตกต่างกันระหว่างวัตถุที่มีอายุเก่าแก่ต่างกัน มีการจัดเรียงพระพุทธรูปต่างยุคสมัยไว้รวมกัน และประดิษฐานพระพุทธรูปร่วมยุคเดียวกันกระจ่ายไปตามจุดต่างๆ โดยเน้นให้กลุ่มพระพุทธรูปที่จัดในลักษณะโต๊ะหมู่บูชาแลดูสมดุลงดและสวยงาม ส่วนพระพุทธรูป พระพิมพ์ เหรียญพระ ที่จัดแสดงในตู้กระจกก็วางให้เป็นระเบียบ ไม่ได้ลำดับการวางด้วย “ช่วงเวลา” ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าผู้จัดไม่ทราบกำหนดช่วงเวลาของวัตถุเหล่านั้น อย่างน้อยที่ฐานของพระพุทธรูปจำนวนหนึ่งก็มีป้ายคำอธิบายว่า เป็นพระพุทธรูปทวารวดี⁶ หรือลพบุรี อันเป็นผลจากการที่กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนวัตถุเหล่านั้นแล้ว

ส่วนพิพิธภัณฑ์เฮือนบ้านสวกแสนชื่นฯ แม้จะยังคงให้ความสำคัญกับมิติเวลาด้วยการระบุหน่วยปีของเตาเผาโบราณเพื่อสะท้อนความเก่าแก่ที่มากกว่าอดีตส่วนอื่น แต่ก็เลือกกละเลยที่จะนำเสนอรากเหง้าอันเก่าแก่ที่สุดตามหลักฐานที่ขุดค้นพบในพื้นที่คือ เครื่องมือหินที่สันนิษฐานว่า เป็นหลักฐานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ (Praicharnjit, 2005: 106) อันเป็นไปตามแนวคิดของ รศ.สายันต์ ว่า การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างคนในชุมชนปัจจุบันกับโบราณวัตถุสถานที่พบให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือเห็นคุณค่าในฐานะมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษเป็นรากฐานสำคัญของการส่งเสริมความสามารถของชุมชนให้มีส่วนร่วมในการ

⁶ จากป้ายประกาศ “เชิญกราบไหว้บูชาหลวงพ่อบรรพชน 1,000 ปี ในพระอุโบสถ” อันหมายถึงพระพุทธรูปทวารวดี ที่ประดิษฐานในอุโบสถตรงข้ามพิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์ แสดงให้เห็นได้ชัดถึงการรับรู้อายุของวัตถุสมัยทวารวดี

จัดการสิ่งเหล่านั้นอย่างยั่งยืน ทำให้โบราณวัตถุสถานอันเก่าแก่เกินความรับรู้ที่ชาวบ้านมีอยู่ และเก่าแก่เกินกว่าอายุของชุมชนที่มาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้เมื่อราว 100-200 ปีก่อน กลายเป็นข้อจำกัดที่ทำให้คนในชุมชนไม่รู้สึกรู้ว่า เป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับตัวเองเลย เมื่อยังไม่สามารถเสนอวิธีการที่เหมาะสมในการเชื่อมโยงกับโบราณวัตถุสถานที่มียอายุเก่าแก่ห่างไกลมากระดับ 4,000-5,000 ปี ได้ (Praicharnjit, 2007: 226, 231-232) จึงต้องละไว้ก่อน

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า การระบุความเชื่อมโยงระหว่างผู้คนปัจจุบันกับโบราณวัตถุสถานในทางวิชาการ มักหมายถึงความต่อเนื่องของการตั้งถิ่นฐานหรือสืบทอดวัฒนธรรมชาติพันธุ์ของผู้คนในท้องถิ่นจากช่วงเวลาสร้างโบราณวัตถุสถานนั้นมาจนถึงปัจจุบันเท่านั้น ไม่นับรวมคำอธิบายแบบอื่นที่คนท้องถิ่นมักใช้เชื่อมโยงตนเองกับโบราณวัตถุสถานในท้องถิ่น เช่น ตำนาน/พิธีกรรมความเชื่อที่ผูกพันโบราณวัตถุสถานให้เป็นศาสนสถานของผู้คนปัจจุบัน เป็นต้น จึงเป็นข้อจำกัดสำคัญของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เลือกใช้ชุดความรู้ทางวิชาการเป็นหลักในการอธิบายโบราณวัตถุสถานที่อายุเก่าแก่เกินอายุชุมชนหรือสร้างเนื่องในวัฒนธรรมที่ต่างจากกลุ่มคนปัจจุบัน

2. อดีตของท้องถิ่นในประวัติศาสตร์ชาติไทย

ในส่วนจัดแสดง *ประวัติศาสตร์ชาติไทย* พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนครนำเสนอเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ โดยเน้นความสืบเนื่องของกลุ่มคนและผู้ปกครองในดินแดนประเทศไทยที่มีศูนย์กลางอยู่ที่สุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ ตามลำดับสะท้อนอุดมการณ์ชาตินิยมแบบ “ราชาชาตินิยม” ด้วยการอธิบายทั้งความรุ่งเรืองและตกต่ำของอาณาจักรแต่ละช่วงว่า เป็นผลสืบเนื่องจากพระปรีชาสามารถหรือความอ่อนแอ เหลวไหลของกษัตริย์ในขณะนั้นเป็นสำคัญ ก่อให้เกิดจินตนาการถึงความเป็นชาติไทยที่มีชาติพันธุ์ไทยเป็นประชากรหลัก และดำรงอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว ไม่ตระหนักถึงความแตกต่างหลากหลายของท้องถิ่นจำนวนมากในชาติ อันเป็นประวัติศาสตร์กระแสหลักของสังคมไทยตั้งแต่สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เป็นต้นมา ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการนำเสนอเลยจากพิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์ ที่เลือกให้ความสำคัญกับศาสนวัตถุและสิ่งมีค่าต่างๆ

ตามโลกทัศน์พื้นบ้าน เช่น เปลือกหอยทะเลขนาดใหญ่ กรามปลาวาฬ นอแรด ฯลฯ มากกว่า แม้ว่า จะมีโบราณวัตถุหลายยุคสมัย และสิ่งของอันสืบเนื่องกับรัชกาลที่ 6 จำนวนหนึ่ง แต่ก็ถูกแยกย้ายจัดวางรวมกับวัตถุอื่น จึงกล่าวได้ว่า อดีตที่แสดงผ่านวัตถุสำคัญในพิพิธภัณฑ์ คือ กลุ่มพระพุทธรูปหลายรูปแบบและยุคสมัย เป็นอดีตที่ยังคงมีความหมายต่อปัจจุบันในฐานะแหล่งรวมศรัทธาความเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชน

สำหรับพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วงที่ปฏิเสธการจัดวางสิ่งของตามโลกทัศน์พื้นบ้านแบบพิพิธภัณฑ์วัด ได้เลือกวิธีจัดแสดงเรื่องราวในอดีตตามลำดับเวลาของเหตุการณ์สำคัญเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ แต่เลือกนำเสนอเรื่องราวของชาวมอญโดยรวม มิได้จำกัดเฉพาะชุมชนบ้านม่วง (ที่ตั้งพิพิธภัณฑ์) เพื่อแสดงให้เห็นชัดเจนถึงจินตนาการเกี่ยวกับ “ท้องถิ่น” ที่กว้างกว่าหนึ่งชุมชน ซึ่งในกรณีนี้อาศัย “วัฒนธรรมมอญ” เป็นแกนกลาง ก่อให้เกิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะตัว คือ ก้าวพ้นพรมแดนรัฐชาติ(พม่า-ไทย) อันเป็นไปตามแนวทางการนำเสนอประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ของศรีศักร วัลลิโภดม ที่เน้นอธิบายว่า ในดินแดนประเทศไทยมีชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ต่อมาพัฒนาเป็นบ้านเมืองกระจายอยู่ทั่วไปและมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นอิสระต่อกัน ทั้งในช่วงก่อนหน้าและร่วมสมัยกับสุโขทัย พัฒนาการของบ้านเมืองเหล่านี้เองที่เป็นรากฐานอย่างแท้จริงให้กับอาณาจักรอยุธยา (Chuwaen, 2008: 116) ตลอดจน ตอบสนองกับเป้าหมายของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่เน้นจัดแสดงเนื้อหาทางวัฒนธรรม ซึ่งจะ “ปลุกสำนึกคนให้ตื่น ให้ภาคภูมิใจในตัวเองและท้องถิ่นตลอดเวลา” (Vallipodom, 2002: 17) สะท้อนถึงอุดมการณ์ที่แตกต่างจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ คือ เป็นอุดมการณ์ชาตินิยมที่เน้นพหุชาติพันธุ์และวัฒนธรรม อันมีท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบสำคัญของชาติ โดยชุดความรู้แบบนี้ มีอิทธิพลต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในช่วงต่อมาอย่างเห็นได้ชัด และได้รับการอ้างอิงเสมอในการทบทวนนิยามของงานศึกษาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นส่วนใหญ่ (ยกเว้นคู่มือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ผลิตโดยกรมศิลปากร พ.ศ. 2548) ไม่ว่าจะเป็นเชิงเห็นพ้อง หรือเห็นแย้งก็ตาม

ข้อโต้แย้งสำคัญจากสายันต์ ไพรชาญจิตร คือ แนวทางดังกล่าวเป็น “วิธีการจัดการแบบรวมศูนย์อำนาจแบบรัฐ มากกว่าการจัดการให้มีกระจายไปตามสภาพความแตกต่างหลากหลาย” และการกำหนดพื้นที่ “ท้องถิ่น” ซึ่งอาจจะครอบคลุมลุ่มน้ำหลายหมู่บ้าน/ตำบล แล้วรวบรวมเอาทั้งวัตถุสิ่งของไปรวมไว้ ณ ที่ใดที่หนึ่งในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่นนั้น นักวิชาการที่เป็นคนภายนอกมีบทบาทในการรวบรวมข้อมูลและจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ “คนในชุมชนท้องถิ่นส่วนมากไม่สามารถเข้าถึงพิพิธภัณฑ์ได้เนื่องจากอยู่ไกลตัว ไกลหมู่บ้าน คงจะมีเฉพาะคนที่อยู่ในพื้นที่ที่ตั้งพิพิธภัณฑ์ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเพียงส่วนน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการหลังจากก่อสร้างพิพิธภัณฑ์เสร็จแล้วและเปิดให้บริการแก่สาธารณะ...” (Praicharnjit, 2007: 285) ข้อเสนอของเขา คือ “พิพิธภัณฑ์ชุมชนในท้องถิ่นหนึ่งๆ มิได้ไม่จำกัด ควรจะมีอยู่ทุกหมู่บ้าน หรืออาจจะอยู่หลายแห่งในหมู่บ้านหนึ่งๆ ก็ได้.. หลักการสำคัญ คือ มีอะไรอยู่ที่ไหนก็พัฒนาให้เกิดพิพิธภัณฑ์ ณ ที่นั้น ไม่ควรคัดเลือกเฉพาะสิ่งของที่โดดเด่น สวยงามหรือทรงคุณค่าเป็นพิเศษตามมาตรฐานของนักวิชาการแล้วพรวกแยกเอาไปจัดแสดงที่อื่น” (Praicharnjit, 2007: 287-288)

ดังนั้น จึงมีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สองแห่งอยู่ใกล้กันในพื้นที่ของผู้นครอบครองที่เป็นครอบครัวเดียวกัน คือ พิพิธภัณฑ์เฮือนบ้านสวกแสนชื่น และพิพิธภัณฑ์หลุมขุดค้นเตาโบราณ ซึ่งแห่งแรกจัดแสดงเรือนโบราณพร้อมข้าวของเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตเป็นหลัก ส่วนแห่งที่สองจัดแสดงหลุมขุดค้นเตาเผาโบราณ และเศษเผือกหม้อที่ขุดพบระหว่างการขุดค้นเตาเผาโบราณ เป็นหลัก โดยมีข้อมูลทางโบราณคดีชี้ว่า เตาโบราณนั้นมีคุณค่าสำคัญมากต่อภูมิภาคล้านนา (Praicharnjit, 2005: 177) ทว่าในทางปฏิบัติ พิพิธภัณฑ์กลับนำเสนอโบราณวัตถุและแหล่งโบราณคดีด้วยคำบอกเล่าของวิทยากรชาวบ้าน ว่าด้วยข้อมูลลักษณะทางกายภาพของตัวเตาเผาโบราณ, สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเตาเผาและอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา, ผลผลิตที่เกิดขึ้น คือ เครื่องปั้นดินเผาลวดลายต่างๆ โดยมีได้ใช้ศัพท์ทางวิชาการ ไม่เน้นการเชื่อมโยงสู่ภูมิภาคล้านนาหรือยุคสมัยของชาติไทย กลับเน้นให้ข้อมูลเชื่อมโยงไปยังกิจกรรมการผลิตในวิถีชีวิตประจำวันที่เป็น

ภูมิปัญญาพื้นบ้านสืบทอดจากอดีตถึงปัจจุบัน (Naksumrid, 2002: 105-115) อันแสดงถึงอุดมการณ์ท้องถิ่นนิยมที่พ้องกับชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนววัฒนธรรมชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพอเพียง ความมีน้ำใจ ความผสมผสานกลมกลืนในชุมชน ตลอดจนภูมิปัญญาต่างๆ ว่าเป็นคุณค่าดั้งเดิมของไทยนั้นได้มีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน (Chuwaen, 2008: 169-170) ที่แม้จะได้รับการวิจารณ์ว่าชุมชนที่นำเสนอในงานเขียนแนววัฒนธรรมชุมชน “เป็นชุมชนในจินตนาการที่ได้มาจากการร้อยฝัน (reconstruct) อดีตขึ้นมาใหม่จากร่องรอยในปัจจุบัน” (Mukdawijitra, 2005: 140) แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่า สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นนั้นเป็นรากฐานสำคัญของ “ปฏิบัติการทางสังคม” ที่ช่วยพัฒนาสถานะของชุมชนท้องถิ่นให้สามารถบรรลุเป้าหมายบางอย่าง เช่น การยอมรับหลักปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน เป็นต้น (Chuwaen, 2008: 169-170) สอดคล้องกับเป้าหมายในการฟื้นฟูพลังและอำนาจ(empowerment) ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้คนในชุมชนท้องถิ่นของนักวิชาการที่สนับสนุนพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นรูปแบบนี้

ในทางตรงกันข้าม พิพิธภัณฑ์จังหวัดนนทบุรี จะเลือกรับชุดความรู้และอุดมการณ์แบบพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นหลัก เห็นได้จากการนำเสนอประวัติของอาคารประวัติศาสตร์ที่ใช้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ และอดีตของนนทบุรี โดยเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชาติและศูนย์กลางอำนาจปกครองอย่างชัดเจน นับตั้งแต่ประวัติของอาคารที่ได้รับการสร้างขึ้นเพื่อเป็นโรงเรียนราชวิทยาลัย ได้รับนามพระราชทานจากรัชกาลที่ 7 ต่อมาเปลี่ยนเป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดนนทบุรี เป็นต้น ส่วนเรื่องราวของนนทบุรี มีการนำเสนอผ่านผู้มีชื่อเสียงระดับชาติ ขณะที่ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ถูกนำเสนอเพียงเล็กน้อย จึงเท่ากับเป็นการดองย้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภายใต้กรอบประวัติศาสตร์ชาติ อันเป็นการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชาตินิยมแบบเน้นความสำคัญของศูนย์กลางการปกครองในประวัติศาสตร์ชาติไทย (Chuwaen, 2008: 68)

ความเป็นไทยในวิถีวังและวิถีชนบท

ส่วนจัดแสดง *ประณีตศิลป์* และ *ชาติพันธุ์วิทยา* ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นส่วนที่มีได้เล่าเรื่องอย่างมีโครงเรื่อง(plot) แต่ใช้การนำเสนอวัตถุดิบของที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชนชั้นสูงในวังหรือเรียกสั้นๆ ว่า “วิถีวัง” เป็นหลัก ในฐานะ “คลังแห่งต้นแบบของเอกลักษณ์ไทยและความเป็นไทยทั้งสิ้น” (Charoenpot, 2008: 6-8) ต่อมา เมื่อตระหนักถึงการขาด “ความเป็นไทย” ระดับพื้นถิ่น หรือวิถีวัฒนธรรมของคนธรรมดา ได้มีการจัดแสดงเนื้อหาด้านวิถีชีวิตท้องถิ่นในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบางแห่ง เช่น ราชบุรี, ขอนแก่น, อุบลราชธานี, สงขลา ฯลฯ (Charoenpot, 2008: 147-180) แต่ขอบเขตการนำเสนอที่ครอบคลุมวิถีท้องถิ่นทั้งจังหวัดหรือภูมิภาค ประกอบกับความพยายามแสดงทั้งวิถีชีวิตของกลุ่มผู้ปกครอง ชาวเมืองและชาวชนบท ทำให้ไม่สามารถจะแสดงถึงอัตลักษณ์ที่ชัดเจนของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งได้อย่างเจาะจง⁷ อันเป็นสภาพเดียวกับคลังกลางและพิพิธภัณฑวัดพระปฐมเจดีย์ ซึ่งมีวัตถุจัดแสดงหลากหลายของผู้คนต่างระดับชั้นละกัน

การจัดแสดงความเป็นไทยทั้งแบบวิถีวัง และแบบคละดังกล่าว เป็นสิ่งที่ถูกปฏิเสธจากพิพิธภัณฑพื้นบ้านวัดม่วง และพิพิธภัณฑเฮือนบ้านสวกแสนชื่น ซึ่งต่างมุ่งนำเสนอ “อัตลักษณ์ท้องถิ่น” ที่เป็นวิถีการดำรงชีวิต ในชนบทของสามัญชนเฉพาะกลุ่มหรือเรียกได้ว่า “วิถีชนบท” ส่วนพิพิธภัณฑจังหวัดนนทบุรี ใช้พื้นที่กว่าครึ่งในการจัดแสดงกิจกรรมและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา บ้านเกาะเกร็ด เพื่อเชิดชูผลผลิตท้องถิ่นที่เป็นสินค้าเด่น ตามอุดมการณ์ “ทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า” ที่แพร่หลายในปัจจุบัน ขณะเดียวกันก็เป็นการปฏิเสธการนำเสนอวิถีชนบททั่วไปอย่างพิพิธภัณฑก่อนหน้า ด้วยการมุ่งแสดงความเป็นไทยในวิถีชนบทที่ “ขายได้” เป็นหลัก

⁷ ข้อสังเกตนี้มาจากประสบการณ์ของผู้เขียนในการเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น หลายครั้งระหว่าง พ.ศ. 2548-2551, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี วันที่ 29 กรกฎาคม 2550 และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ราชบุรี วันที่ 1 พฤษภาคม 2552

ความรู้จากวัตถุ

แม้พิพิธภัณฑ์ทุกแห่งล้วนจัดแสดงวัตถุเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ผู้ชม แต่ลักษณะการจัดแสดงที่แตกต่างกันและสามารถส่งผลอย่างชัดเจนต่อวิธีการเรียนรู้ของผู้ชม อาจจำแนกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. การจัดแสดงที่ให้ผู้ชมเรียนรู้ด้วยตนเอง

การจัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในสวน ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย และ ประณีตศิลป์และชาติพันธุ์วิทยา ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ มาจากแนวคิดที่ผู้ชมสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองจากวัตถุจัดแสดงซึ่งเป็นของแท้ จึงใช้การจัดวางพร้อมป้ายคำอธิบายที่ใช้ภาษาเฉพาะ เช่น “พระนารายณ์ ศิลปะสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 20) สัริด สูง 268 ซม.” ให้ข้อมูลสั้นๆ ที่ผู้สนใจต้องค้นคว้ารายละเอียดเพิ่มเติมจากแหล่งอื่นมาประกอบกับสิ่งที่ได้เห็นเป็นประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับรู้ได้จึงขึ้นกับพื้นฐานความรู้เดิมในตัว เช่น ถ้าพอรู้ว่าพระนารายณ์ในศิลปะอื่นมีลักษณะอย่างไร ก็จะรู้ว่าศิลปะสุโขทัยต่างกับศิลปะเหล่านั้นอย่างไร เป็นต้น จึงมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ผู้ชมที่ไม่มีความรู้เรื่องโบราณคดีในประเทศไทยเลย มักจะมีความรู้สึกว้าว แต่ละห้องมีแต่การจัดแสดงพระพุทธรูปและไม่สามารถแยกความแตกต่างของแต่ละสมัยหรือสกุลช่างได้ (Wilakaew, 2000: 106-107) อันเป็นข้อจำกัดสำคัญในการเป็นแหล่งเรียนรู้ของการจัดแสดงแบบนี้ซึ่งแพร่หลายในพิพิธภัณฑ์วัดจำนวนมาก รวมถึงพิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์

ตามความเข้าใจของผู้เขียน^๘ พิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์เลือกให้ความสำคัญกับพระพุทธรูปที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ มีพุทธลักษณะอันน่าเลื่อมใสศรัทธา จัดแสดงเป็นกลุ่มร่วมกับศาสนวัตถุอื่น ตามความหมายในระบบความเชื่อทางศาสนาเป็นหลัก เช่น การจัดโต๊ะหมู่บูชาโดยมีพระบรมสารีริกธาตุอยู่หน้าพระประธานและพระอรหันตธาตุวางระดับต่ำลงมา ประดับด้วย แจกัน, กล้วย เป็นต้น อันเป็นการจัดวางตามชุดความรู้พื้นบ้านว่าด้วยศาสนวัตถุ ที่รับรู้กันใหญ่

^๘ ในฐานะคนไทยที่ใช้ชีวิตในเมืองเป็นหลัก ผู้เขียนไม่คิดว่าตนเองสามารถเข้าใจระบบคุณค่าทั้งหมดที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ในการนำเสนอจึงอธิบายเท่าที่สามารถเข้าใจได้

คนท้องถิ่น ซึ่งความเก่าแก่ของวัตถุเหล่านี้สามารถสังสมพลังบางอย่าง ก่อเกิดเป็นความศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ “ของเก่า” และ “แท้” มีความแตกต่างจาก “ของใหม่” และ “จำลอง” อย่างชัดเจน เช่น พระพุทธรูปใหม่, เทวรูปปูนปั้นเก่าทรุดโทรมถูกจัดแสดงในตู้กระจกชั้นล่าง เป็นต้น แต่ไม่มีการให้คุณค่าที่แตกต่างระหว่างพระพุทธรูปโบราณสมัยทวารวดี ลพบุรี และเชียงแสน กับพระพุทธรูปเก่าสมัยรัตนโกสินทร์

ในชุดความรู้พื้นบ้านนี้ ความสำคัญของ “ของเก่าแก่” อยู่ทั้งการกำลังจะหมดโอกาสได้พบเห็นในวิถีชีวิตปกติ จึงต้องอนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ ดังนั้น ไม่เพียงของโบราณอายุนับพันปี กับของเก่าแก่อายุนับร้อยปี จะได้รับการปฏิบัติไม่แตกต่างกันนักในฐานะอนุสรณ์เพื่อการระลึกถึง ด้วยคุณลักษณะนี้ “ของหายาก/ของแปลก” ที่คนท้องถิ่นไม่ค่อยมีโอกาสได้พบเห็น จึงมีคุณค่าเพียงพอกับการอนุรักษ์และจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์เช่นกัน โดยเพิ่มป้ายคำอธิบายสั้นๆ เช่น “ม้าน้ำ” “บุญแม่ยมุม” “กรามปลาวาฬ” เป็นต้น หรือบางอย่างที่แปลกมากสำหรับคนท้องถิ่นอาจมีป้ายคำอธิบายเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย เช่น “บูมเมอแรง เป็นเครื่องมือล่าสัตว์ของพวกออบอริจิน ชนพื้นเมืองในประเทศออสเตรเลีย”, “กล่องยาทำจากเม็ดลูกตาล” เป็นต้น ขณะที่สิ่งที่จัดแสดงส่วนใหญ่แทบไม่มีป้ายคำอธิบาย (ไม่นับป้ายชื่อผู้บริจาค) ผู้ชมที่จะได้ความรู้จึงต้องอาศัยการบอกเล่าจากผู้ชมด้วยกันที่พอจะรู้หรือรู้ชัด เช่น เมื่อผู้เขียนเข้าชมก็มีผู้เข้าชมรายหนึ่งเอื้อเอื้อให้คำแนะนำเกี่ยวกับพระพิมพ์และเหรียญพระรุ่นดังที่เป็น “ของแท้” (ในกลุ่มที่วางรวมกันมีทั้งของแท้และไม่แท้) และเมื่อพบกับผู้เข้าชมอีกท่านที่สามารถอธิบายได้ว่าข้าวดอกพระร่วง และหินเขี้ยวหนุมานมีอนุภาพอย่างไร เขาก็ไปสนทนาซักถาม ซึ่งคงได้เป็นความรู้เพิ่มเติมไว้แลกเปลี่ยนกับผู้ต่อไป

ดังนั้น การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์ที่ไม่ได้เล่าเรื่องอย่างเป็นระบบ จึงเป็นการเปิดเสรีให้กับผู้เข้าชมในการศึกษาเรียนรู้อย่างอิสระ และการจะได้ความรู้หรือไม่ ความรู้เรื่องอะไร ระดับความลึกซึ้งแค่ไหนย่อมขึ้นกับความสนใจและความรู้พื้นฐานของผู้เข้าชมเป็นสำคัญ คล้ายกันกับนักวิชาการที่อาจขออนุญาตเข้าศึกษาวัตถุบางชิ้นหรือบางชุดในคลังกลาง ซึ่งอาจได้ความรู้ระดับลึกจากการเปรียบเทียบวัตถุเหล่านั้นกับความรู้ที่มีอยู่เดิม แต่ถ้าคนที่ไม่มีพื้นฐาน

ความรู้ดีพอ วัตถุเหล่านั้นก็คงให้ได้แค่ความรู้ผิวเผินเท่านั้น ความแตกต่างอยู่ตรงที่การให้ความสำคัญกับข้อมูลแหล่งที่มาของวัตถุทำให้วัตถุในคลังกลางเอื้อต่อการศึกษาด้านวิชาการ โบราณคดี-ประวัติศาสตร์ ในขณะที่การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์ ให้ได้เฉพาะความรู้แบบพื้นบ้านที่มีระบบคุณค่าแตกต่างจากทางวิชาการ เช่น พระพุทธรูป หรือพระพิมพ์ เป็นที่รู้จักในแง่ของ “รุ่น” ที่มีคุณค่าบางอย่างแฝงอยู่ เช่น เสริมเมตตามหานิยม, ขลังมาก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาจากข้อวิจารณ์ในเชิงตำหนิการจัดตั้งสิ่งของในการแสดงของพิพิธภัณฑ์วัดโดยไม่พยายามสื่อความหมายและเนื้อหาของสังคม-วัฒนธรรม (Vallipodom, 2008: 19-20) หรือการขาดความเป็นตัวของตัวเอง ไม่มีหัวข้อที่นำเสนอที่ชัดเจน มีแต่วัตถุ มองไม่เห็นความสัมพันธ์ของวัตถุในพิพิธภัณฑ์กับชุมชนหรือท้องถิ่น ไปที่ไหนก็เสนอเรื่องราวคล้ายๆ กัน (Phongsali, 2004: 48-49) จะเห็นได้ถึงอำนาจของความรู้ทางวิชาการที่เน้นการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ ซึ่งสามารถเป็นอ้างอิงแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ว่านำเสนอ “ความรู้” ขณะเดียวกับที่กดทับชุดความรู้พื้นบ้านให้กลายเป็นเพียงแหล่งข้อมูลที่ต้องนำมาจัดระบบใหม่ ดังกรณีตำนานของชาวมอญ ที่ต้องได้รับการจัดเรียงภาพวาดเล่าเรื่องในตำนานอย่างเป็นระบบในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง วิธินำเสนอตามแบบพื้นบ้านอย่างที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์วัดพระปฐมเจดีย์ จึงไม่เป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่ในสังคม แต่กลายเป็นแหล่งความรู้เฉพาะกลุ่ม เช่น ผู้นิยมศาสนวัตถุ หรือผู้มีชุดความรู้พื้นบ้านเป็นฐานในการรับรู้ เป็นต้น ทั้งนี้ การลดลงของพิพิธภัณฑ์วัดแบบนี้ อาจสะท้อนถึงการดับสูญของกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองในวิถีชีวิตปกติของสามัญชนไทย (ซึ่งไม่ใช่นักวิชาการ) ที่ต้องอาศัยพื้นฐานความเข้าใจวิถีวัฒนธรรมไทยพื้นบ้านในการต่อยอดความรู้จากการเห็นวัตถุต่างๆ พร้อมกับที่พิพิธภัณฑ์ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของวัด (ในแง่สถานที่อันอุดมด้วยศาสนวัตถุซึ่งผู้คนเคารพศรัทธา มิใช่เห็นเป็นสถานที่จัดแสดงวัตถุเท่านั้น) อันเป็นสถานที่ชุมนุมคนที่มีเวลาและความสนใจร่วมกัน กลับกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คนแปลกหน้าเพียงแต่แวะเยี่ยมชมในระยะสั้น

2. การจัดแสดงชุดความรู้สำเร็จรูป

ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร เพิ่มส่วนจัดแสดงประวัติศาสตร์ชาติไทย ที่เล่าเรื่องอย่างเป็นระบบตามชุดความรู้ประวัติศาสตร์-โบราณคดีไทยว่าด้วยยุคสมัยต่างๆ เพื่อสื่อสารเป็นชุดความรู้สำเร็จรูป ที่ผู้เข้าชมทุกคนต้องได้รับรู้เหมือนกัน หากติดตามชมครบทุกส่วน เว้นแต่จะใส่ใจกับรายละเอียดมากน้อยต่างกันเท่านั้น ซึ่งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วงและพิพิธภัณฑ์จังหวัดนนทบุรี ก็เห็นพ้องและเลือกจัดแสดงชุดความรู้สำเร็จรูปเช่นเดียวกัน เพียงแต่ขณะที่พิพิธภัณฑ์รูปแบบก่อนหน้าเน้นการจัดแสดงวัตถุจริงเป็นหลัก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโบราณวัตถุและของเก่า/ของแท้ เสริมด้วยป้ายคำอธิบาย ภาพวาดแผนที่ และสื่อประกอบอื่นๆ พิพิธภัณฑ์จังหวัดนนทบุรีปฏิเสธการใช้โบราณวัตถุโดยสิ้นเชิงและมีเพียงห้องเดียวที่จัดแสดงวัตถุจริงเป็นจุดเด่นของห้อง คือ เครื่องปั้นดินเผาประเภทต่างๆ (ค่อนข้างใหม่) ของบ้านเกาะเกร็ด อีก 7 ส่วนที่เหลือจัดแสดงวัตถุจริงเพียงไม่กี่ชิ้น เปลี่ยนไปใช้สื่อสมัยใหม่เป็นหลัก เช่น โมเดลพร้อมภาพเคลื่อนไหว(Magic vision) หรือวีดิทัศน์ ที่ให้ผู้เข้าชมมีปฏิสัมพันธ์ด้วยการกดปุ่มเพื่อเริ่มการนำเสนอ เป็นต้น อันเป็นความพยายามเพิ่มความสนุกสนานเพลิดเพลินให้ผู้เข้าชมตามความคาดหวังที่มีต่อพิพิธภัณฑ์ในฐานะแหล่งท่องเที่ยว

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ความรู้สำเร็จรูปเหล่านี้ส่วนใหญ่มีรากฐานจากการศึกษาวิจัยทาง “วิชาการ” ที่เป็นแหล่งอ้างอิงความน่าเชื่อถือสำคัญของสังคมไทย แต่ขณะที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเน้นใช้ความรู้ทางวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นหลัก ซึ่งถูกวิพากษ์ความไม่เพียงพอด้วยพิพิธภัณฑ์วัดม่วงที่เพิ่มการนำเสนอชุดความรู้ที่ไม่ใช่วิชาการ เช่น ตำนานพื้นบ้าน คุณค่าจากการใช้สอยวัตถุในชีวิตประจำวัน ประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น ฯลฯ หรือเรียกว่าเป็นความรู้พื้นบ้าน ซึ่งต้องได้รับการจัดระบบและนำเสนอแบบวิชาการ เช่น ให้คำอธิบายคุณประโยชน์ของสิ่งที่เรียกขานว่า เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้ภาษาที่เป็นกลางๆ ไม่บ่งบอกตัวตนของผู้เขียน จัดหมวดหมู่และลำดับการนำเสนอตามเกณฑ์ที่ชัดเจน มีการยกระดับข้อมูล (generalization) เป็นต้น ทั้งหมดนี้มักอาศัยความช่วยเหลือของคณะนักวิชาการในการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผสมผสานกับการศึกษา

เอกสารประวัติศาสตร์ และการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับบริบทภายนอกท้องถิ่น เป็นเหตุให้เกิดข้อสรุปจากประสบการณ์การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นว่า “การจัดการให้เกิดพิพิธภัณฑ์ไม่สามารถจัดทำโดยชุมชนท้องถิ่นแต่เพียงฝ่ายเดียวได้ ต้องอาศัยนักวิชาการจากภายนอก” (Songsiri, 2008: 24) “เป็นเรื่องที่จะต้องศึกษาร่วมกัน ฟังฟังซึ่งกันและกันระหว่างคนนอกกับคนใน คนนอก คือ ผู้ที่มีความรู้และวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล เชื่อมโยงข้อมูล และตีความให้เป็นองค์ความรู้ในขณะที่คนใน คือ เจ้าของข้อมูล..” (Vallipodom, 2008: 31) ซึ่งพิพิธภัณฑ์จังหวัดนนทบุรี ดำเนินการตามด้วยการจ้างเหมาบริษัทที่มีความเชี่ยวชาญเป็นผู้ดำเนินการจัด พิพิธภัณฑ์นำเสนอข้อมูลทั้งทางวิชาการและความรู้พื้นบ้านอย่างเป็นวิชาการ

ในการโต้แย้งแนวทางจัดแสดงชุดความรู้พื้นบ้านด้วยการทำให้เป็นแบบวิชาการดังกล่าว สายันต์ ไพรชาญจิตร์ เสนอให้ “แปลงและแปลความรู้ (transform and interpret) ที่เป็นเรื่องราวของสถานที่และสิ่งของทางทรัพยากรวัฒนธรรมจากการศึกษาวิจัยในลักษณะที่เรียกว่า การทำให้ความรู้ให้ง่าย (normalization/simplification) คือ ทำให้ความหมาย คุณค่า และสาระต่างๆ ง่ายต่อการทำความเข้าใจของคนส่วนใหญ่ที่ไม่มีพื้นฐานความรู้เชิงวิชาการสากลในเรื่องนั้นๆ” (Praicharnjit, 2007: 289-292) หรือเรียกได้ว่า เป็นการจัดแสดงชุดความรู้วิชาการด้วยการทำให้เป็นความรู้พื้นบ้าน ดังปรากฏในพิพิธภัณฑ์เรือนบ้านสวณแสนชื่นฯ ซึ่งคนในชุมชนที่ไม่ใช่นักวิชาการเป็นผู้นำเสนอข้อมูลวิชาการเกี่ยวกับเตาโบราณ ตามที่เข้าใจได้ด้วยคำพูดของตนเองและพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้เข้าชม จนพัฒนาวิธีการนำเสนอและเนื้อหาสาระเพิ่มได้เอง ไม่ต้องรอให้นักวิชาการมาช่วยปรับปรุง (Yutthapongthada, 2006: 125)

บทสรุป

พิพิธภัณฑ์ไทยที่ศึกษา 5 รูปแบบนี้ มีทั้งความคล้ายคลึงและแตกต่างกัน ในการเลือกใช้ชุดความรู้และแนวทางการจัดแสดง อันเป็นผลจากแนวคิดเชิงวิพากษ์ที่มีต่อพิพิธภัณฑ์รูปแบบแรกๆ ทำให้เกิดความแตกต่างหลากหลายที่เพิ่มขึ้นพร้อมจำนวนพิพิธภัณฑ์ ซึ่งความพึงพอใจต่อ “ความรู้” ในพิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งย่อม

แตกต่างกันไปตามจริตของผู้ชมแต่ละคน จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการเพิ่มทางเลือกให้ผู้ต้องการเข้าชมพิพิธภัณฑ์ ทั้งยังเป็นไปได้ยากที่หน่วยงาน/องค์กรใดจะผูกขาดให้เป็นไปเฉพาะในแนวทางที่เห็นชอบได้ นับเป็นสถานการณ์อันเหมาะสมที่จะสนับสนุนให้เกิดเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับอุดมการณ์ที่แฝงฝังอยู่กับชุดความรู้ และความเป็นตัวตนที่กลุ่มผู้จัดพิพิธภัณฑ์ต้องการนำเสนอสู่สาธารณชน อันจะทำให้เกิดความเข้าใจในโลกทัศน์ และระบบคุณค่าที่ได้รับความสำคัญในปัจจุบัน ทั้งนี้ ผู้เขียนตระหนักดีว่า การใช้พิพิธภัณฑ์แห่งเดียวเป็นตัวแทนของแต่ละแนวทางไม่เพียงพอนักเนื่องจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแนวทางการจัดแสดงที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์แห่งต่อๆ มาของแต่ละแนวเรื่อยมา จึงควรได้มีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อความชัดเจนและเป็นปัจจุบันในการสรุปชุดความรู้และอุดมการณ์ที่อาจเปลี่ยนแปลงหรือคงเดิมของแต่ละแนว

ประเด็นที่น่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ ชุดความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับท้องถิ่นที่เกิดจากการศึกษาวิจัยคนในท้องถิ่นแล้วนำกลับไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ย่อมส่งผลกระทบต่อการรับรู้และปรับระบบคิดเชิงคุณค่าต่อสิ่งต่างๆ ที่คนท้องถิ่นเคยมี เช่น จากความรู้ทางวิชาการที่เคยเป็นเรื่องไกลตัว กลับเป็นเรื่องราวว่าด้วยสิ่งที่คุ้นเคยในชีวิตประจำวัน จากของใช้ในครัวกลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษา เป็นต้น กระบวนการเรียนรู้แบบพื้นบ้านที่เคยถูกปฏิเสธจากโลกทัศน์ทางวิชาการในช่วงก่อนหน้านี้ จะสามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงนี้และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการพัฒนาระบบความรู้พื้นบ้านได้อย่างไร เป็นสิ่งที่น่าจะได้มีการศึกษาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Chantararoj, Vipalee. (2000). *Nawthang Kan Kamnod Nayoby lae Kan Wangplan Kan Prachasumpan Pipidtapan Thongtin nai Prathed Thai.* (In Thai) [Policy Setting and Public Relation Planning Approach for Community Museums in Thailand]. Thesis (M.A. Mass Media), Faculty of Journal and Mass Media, Thammasat University.

- Charoenpot, Somlak (ed) (2008). **44 Pipidtapanthasathan Hang Chat.** (In Thai) [44 National Museums]. Bangkok : Department of Fine Arts, Ministry of Culture (Thailand).
- Chuwaen, Yongyuth. (2008). **Krung Sattawat Hang Kan Konha lae Sen Thang su Anakot Prawadtisart Thongtin.** (In Thai) [Half Century of Researching and Ways to Future of Thailand Local History]. Bangkok : The Thailand Research Fund.
- Koanantakool, Paritta Chalernpow, et.al. (2004). **Raie Ngan Vijai Chabab Sombon Krongkan Vijai lae Pattana Pipidtapan Thongtin Raya thi 1 Sang Krea Kai lae Samroud Sapab Pipidtapan Thongtin.** (In Thai) [Full Paper of Research and Development Project of Community Museums Phase 1 : Community Museums Network setting and survey]. Bangkok : The Thailand Research Fund.
- Mukdawijitra, Yukti. (2005). **Aan Wattanatham Chumchon Watin lae Kanmuang Kong Chadtipannipon Nawe Wattanatham Chumchon.** (In Thai) [Reading Community Culture: Politics and Poetics of the Community Culture's Ethnography] Bangkok: Phadieu Khan.
- Naksumrid, Jareeporn. (2002). **Pipidtapan Lang Borankadee Chumchon Ban Bosuak : Rube Bab Kan Reanru Khong Chaue Chonnabot Changwat nan.** (In Thai) [Rural Learning Model : a Case Study of an Archaeological Site Museum in Bo Suak Community, Nan Province, Thailand]. Thesis (M.A. Rural Studies and Development) The Graduate Volunteer Centre, Thammasat University.
- Phongsali, Toejarud. (2004). **Raie Ngan Kan Vijai Reung Pipidtapan Thongtin nai Prathed Thai Botbath Kong Wat nai Thana Seauklang nai Kan Feanfu Wattanatham Radub Thongtin Mummaong Jak Kan Toptuan Prawadtisart lae Pattanakan Kong Ngan Pipidtapanthasathan Thai.** (In Thai) [Research Report of Local

Museums in Thailand, the Role of Buddhist Temples as The Medium of Local Culture Resurrection, a View from Reviewing Thai Museums History and Development]. Bangkok : Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation). (electronic file)

- Praicharnjit, Sayan. (2005). ***Krabounkan Borankadee Chumchon : Kan Vijai Cheang Patibudkan Bae Mesuanrum Pea Seamsrang Kawm Sa Mad Kong Chumchun Thongtin nai Kanjudkan Thuppayakorn Wattanatham nai Changwat Nan.*** (In Thai) [Community Archaeology Process : Participatory Action Research and Development Project for Enhancing Community Ability on Cultural Resource Management in Nan Province] Bangkok : Thai Khadi Research Institute and Department of Community Development, Social Administration, Thammasat University.
- Praicharnjit, Sayan. (2007). ***Kanjudkan Subpayakorn Thang Borankadee nai Ngan Pattana Chumchon.*** (In Thai) [Cultural Resource Management in Community Development]. Bangkok : Thailand Community Archaeology Project.
- Rienravee, Kornnarong. (2002). ***Umnad Kong Ong Kawmru nai Ngan Watagum Thang Prawadtisart Sinlapa lae Borankadee Khmen nai Prathed Thai.*** (In Thai) [The Power of the Knowledge in the Discourse of the History of Khmer Art and Archaeology in Thailand]. Thesis (M.A. History), Faculty of Liberal Arts, Thammasat University.
- Songsiri, Walailak. (2008). ***Pipidtapan Kong Kon Thammada.*** (In Thai) [Museums of Normal People]. Bangkok : Lek-Prapai Viriyapan Foundation.
- Srisinurai, Siriporn and Promsuwan, Usanee. (2000). ***Ponlawat lae Kwam Mai Kon Pipidtapan Thongtin Korranee Suksa Pipidtapan Peun Ban Wat Muang Amphor Banphong Changwat Ratchaburi lae Pipidtapan Ban Kowyesan Amphor Ampawa Changwat Samutsongkram.*** (In Thai)

- [Dynamic and Meaning of Local Museum : Case Studies of Wat Muang Indigenous Museum, Banphong District, Ratchaburi Province and Ban Kowyesan Museum, Ampawa District, Samutsongkram Province]. Bangkok : National Culture Committee Office, Ministry of Education (Thailand).
- Thammarungrueng, Rungrot. (2008). ***Prawad Nawe Kawm Kid lae Vitee Konkawe Vicha Prawadtisart Sinlapa Thai***. (In Thai) [History, Conceptual Framework, and Methodology of Thai Art History Studies]. Bangkok: Muang Boran
- Vallipodom, Srisak. (2002). ***Pipidtapan Thongtin : Krabounkan Reanru Rumkan***. (In Thai) [Local Museums : Process of Learning Together] in ***Sangkom lae Wattanatham Chumchon Kon Yeesan***. (In Thai) [Social and Culture of Yeesan Community] Bangkok : Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).
- Vallipodom, Srisak. (2008). ***Pipidtapan lae Prawadtisart Thongtin : Krabounkan Reanru Raumkan***. (In Thai) [Local History and Museums : Process of Learning Together]. Bangkok : Lek-Prapai Viriyapan Foundation.
- Wilaikaew, Wichian. (2000). ***Pattanakan Kong Pipidtapan Thai : Korranee Suksa pipidtapanthasathan hang Chat***. (In Thai) [The Development of Thai Museum : A Case Study of the National Museum] Faculty of Graduate Studies, Mahidol University.
- Winichakul, Thongchai. (2003). ***Pawa Yangrai Nor thi Reak Wa Civilize Meau Chonchannom Siam Samai Ratchakan thi 5 Sawangha Sathana Kong Ton Ang Pan Kan Dean Thang lae Pipidtapan Thang nai lae Nok Prathed***. (In Thai) [How to Identified Civilized Status When Siam Elite Since the Reign of King Mongkut Quest for Their Status Through Journey and Museums In and Out of Country]. Rudthasadsan. **Journal of Political Science**. 24 (2), 1-66.

Yutthapongthada, Usanee. (2006). *Kanjudkan Kawmru Bab Me Suan Ruam nai Rube Bab Pipidtapan Chumchon Suksa Preb Teab Pipidtapan Huen Bann Suak Saen Chuen tambon Suak lae Pipidtapan Wat Baan Nasao Samakkhi Tambon Nasao Amphor Muang Changwat Nan*. (In Thai) [Participatory Knowledge Management in the Pattern of Community Museum : Comparative Study on the Cases of Huen Bann Suak Saen Chuen Museum in Suak Sub-district and Wat Baan Nasao Samakkhi Museum in Nasao Sub-district, Muang District, Nan Province]. Thesis (M.A. Community Development), faculty of Social Administration, Thammasat University.

